

Over Terugschrijven

Amsterdam, 31 december 2020

Beste lezer,

Halverwege de jaren tachtig van de twintigste eeuw veranderde de tijdgeest. Aan alles voelde je dat toen. In deze periode waarin ik mijn studie afsloot en ging werken, maakten mogelijkheden, kansen en emancipatie plaats voor andere waarden. Voor welke precies was niet zo duidelijk en ik herinner me die jaren als donkere jaren. Met een vooruitziende blik typeerde de Duitse filosoof Jürgen Habermas die tijd toen als de 'nieuwe onoverzichtelijkheid'. De samenleving waarin ik leefde was inderdaad op zichzelf aangewezen, moest zichzelf definiëren en kon zich niet modelleren naar standaarden van andere tijden.

Wat is er veel gebeurd sindsdien: de welvaartstaat werd uitgekleet, Tjernobil ontplofte en de muur tussen oost en west werd afgebroken. China ging een rol op wereldschaal spelen, kindersterfte en armoede namen in grote delen van de wereld af, de economie globaliseerde, commercialiseerde en materialiseerde. De ongelijkheid in de wereld nam sterk toe. Met de digitalisering werden we wereldwijd met elkaar verbonden en tegelijk werden we met elkaar in een bepaalde mal geduwd. De politiek in de westerse wereld werd technocratischer en kreeg een bijna

blind vertrouwen in de markt. Het populisme en het nationalisme, waarover we na de Tweede Wereldoorlog naïef dachten dat we er afstand van hadden genomen, kwamen weer opzetten en nooit meer oorlog werd in Europa beschaamd. De rol van geld in de samenleving nam toe, net als het individualisme, terwijl de onderlinge solidariteit stilaan afnam.

Er gebeurde veel en nog veel meer in die dertig-veertig jaar, in positieve en negatieve zin. Echter, die onoverzichtelijkheid bleef en is ondertussen al lang niet zo nieuw meer.

Dat werd mij duidelijk toen ik in 2016 met twee vrienden door Noord-Engeland liep en de Engelsen een dag ervoor voor de Brexit hadden gekozen en Europa besloten te verlaten. De ongelijkheid tussen arm en rijk en de armoede op sommige plaatsen daar maakten die week indruk op mij. Wat mij nog meer raakte waren de gesprekken en discussies door de inwoners met elkaar gevoerd. De sfeer was chaotisch, polariserend en beledigend en dat merkte je aan alles. Het leek erop dat mensen zich terug hadden getrokken op hun eigen kleine eiland, meer en meer moeite hadden gekregen om op gelijke voet te komen met de ander en er voortdurend sprake was van wij tegenover zij. De onoverzichtelijkheid en het gebrek aan waarden waren zichtbaar en ik vroeg mij af waarom mensen niet meer gewoon een gesprek of discussie met elkaar konden voeren. Misschien was het inderdaad wel zo, zoals wel door meer mensen werd gesuggereerd, dat we onszelf niet goed meer kunnen definiëren en de grip op de werkelijkheid kwijt waren geraakt.

Zo was ik met mijn vrienden en mezelf al wandelend in gesprek die week toen ik door Noord-Engeland liep en besloot ik om de komende jaren brieven te gaan schrijven aan auteurs van interessante boeken, ook om zelf wat orde in de chaos te scheppen. Welk conceptueel reisschema zou ik moeten aanhouden om niet kopje onder te gaan en welke lichtpuntjes aan de horizon moest ik vasthouden? Wat zijn belangrijke vragen en wat zijn belangrijke onderwerpen, die ook nog eens bij mijn eigen interesse aansluiten?

Een aantal zaken viel mij op in die chaos daar in Engeland, maar speelde in de hele westerse samenleving. Er was iets met kennis en expertise aan de hand. Op hoog niveau werd het belang daarvan in twijfel getrokken en het leek erop dat het vertrouwen in kennis en expertise, een algemene basis om met elkaar te praten, te discussiëren en te argumenteren, was losgelaten. Dat zat mij niet lekker. In verschillende brieven, je zult het lezen, verdedig ik het standpunt dat we hier een aantal duidelijke en vanzelfsprekende principes nodig hebben, dat het allicht zo is dat de waarheid nooit wordt bereikt, maar dat we er wel langzaam op vooruit kunnen gaan en dat het goed is als we daar ons best voor doen. Dat we daarom mensen opleiden in logisch en kritisch denken, dat daarom open en gedurfde sferen nodig zijn die we met elkaar creëren, dat we durven te experimenteren en los te komen van vooringenomen standpunten, dat we op basis daarvan conclusies durven te trekken en de consequenties ervan onder ogen durven te zien. Verschillende brieven gaan over waarheid, een eerste lichtpunt in de verte.

Iets anders wat mij daar in Engeland niet lekker zat en waar ik in brieven aandacht aan wilde besteden, is het volgende. De Engelsen waren ontevreden geworden over zichzelf, gingen meer en meer naar het verleden kijken

waarin alles beter beter zou zijn geweest en er ontstond een soort nostalgisch verlangen naar een rijk verleden. Ik had hier twijfels bij en hecht meer waarde aan goed voorbereiden op de toekomst. Misschien dat ik daarom altijd zo graag met onderwerpen als ontwikkeling, opvoeding en onderwijs bezig ben en met vraagstukken die hiermee te maken hebben. Zoals: hoe zorgen we voor zelfrealisatie, maatschappelijke betrokkenheid en dat jonge mensen leren denken, hoe zorgen we ervoor dat ze gemotiveerd raken, veerkracht en vindingrijkheid ontwikkelen en sociaal vaardig worden en hoe zorgen we ervoor dat geesten scherp blijven. Beter dan terugkijken op een roemrijk verleden is het wellicht om na te denken over een samenleving waarin mensen voor zichzelf kunnen zorgen, over een staat die veerkracht en strategisch vermogen heeft en over onafhankelijke instituten die dat alles in toom weten te houden. Over perspectief met betrekking tot de toekomst gaan verschillende brieven.

Als je iets met elkaar wilt bereiken, kan daar alleen sprake van zijn als je het beste met anderen voor hebt. Dat ontbrak nogal in die gesprekken en discussies waar we in Engeland getuige van waren. Dan gaat het om vertrouwen in de ander, transparantie en openheid, dit vanuit de gedachte dat een gezonde samenleving niet zonder kan en we het zelf niet alleen kunnen doen. Ik weet natuurlijk ook dat dit mooie, oude idee van democratie voortdurend onderhoud nodig heeft en dat het onder de juiste omstandigheden in gevaar kan komen wanneer de consensus wordt ondermijnd, de polarisatie toeneemt en waarbij uiteindelijk geweld kan worden gebruikt. Naast waarheid en perspectief is democratie het derde centrale thema waar mijn brieven over gaan. Omdat ik weet dat dit onderwerp al snel te zwaar kan worden,

probeer ik het zoveel mogelijk praktisch en dichtbij huis te houden.

De brieven aan auteurs van boeiende boeken gaan over heel verschillende onderwerpen en mensen die mij kennen weten dat ik meer een generalist dan specialist ben. Maar inhoudelijk hebben ze uiteindelijk allemaal met waarheid, perspectief en democratie te maken. In al die onoverzichtelijkheid die ons soms overmant, zijn dat de lichtpuntjes die ik in de gaten hield, lichtpuntjes in de verte die je nooit bereikt maar die je wel richting geven.

Ook qua vorm heb ik de vijftig brieven vergelijkbaar opgebouwd. Eerst vertel ik wat over de auteur of het onderwerp, waarom ik juist dit boek heb uitgezocht en waarom dit onderwerp mij interesseert. Vervolgens bespreek ik het boek en wil ik de auteur zo goed mogelijk begrijpen. Hier probeer ik de gedachtelijn te pakken te krijgen. Waar gaat het de auteur om, wat is de betekenis van wat hij of zij zegt, en waar is zijn gedachtelijn op gebaseerd? En als ik die lijn van denken dan te pakken heb, ga ik tot slot op zoek naar de conclusies. Hier probeer ik mijzelf te verplaatsen in de ander en tegelijkertijd te bedenken wat dit voor mijzelf betekent. Wat hou ik vast van wat ik weet en hoe ik denk, en hoe verleg ik mijn grenzen, waar moet ik mijn perspectief herformuleren, hoe kan ik zaken openbreken, waar gaat het om en wat leer ik hiervan? Dan plaatst ik enkele kritische kanttekeningen, maak ik zichtbaar wat ik deel en waar ik van mening verschil. De vorm is niet bijzonder en niets anders dan de manier waarop je volgens mij met anderen een gesprek voert, discussieert en argumenteert.

In de jaren dat ik de brieven schreef, gebeurde er ook heel veel. Het begon letterlijk met die Brexit, dan die vele maatschappelijke gebeurtenissen die te maken hadden met waarheid, perspectief en democratie, en het eindigde met een wereldwijde pandemie waarin we afstand van elkaar moesten nemen en tegelijkertijd meer en meer met elkaar te maken kregen. Sinds die wandeling vier, vijf jaar geleden heb ik vijftig brieven geschreven over waarheid, perspectief en democratie, waarden die zelf met nieuwe problemen te maken kregen.

Het luisteren naar experts en het beoordelen van feiten hebben waarheid als het ware een politieke lading gegeven. Misschien ook wel omdat we te weinig oog hebben gehad voor wat dit voor mensen betekent, hadden we te weinig empathisch vermogen en namen we mensen hierin te weinig mee. De relatie tussen experts en mensen is geen eenrichtingsverkeer zoals we te lang hebben gedacht, maar is wederkerig van karakter.

Als we nadenken over perspectief en democratie, die andere centrale thema's, kunnen we niet anders dan vaststellen dat de grote maatschappelijke ongelijkheid hier dwars doorheen speelt en dat we niet iedereen hebben meegenomen. Grote maatschappelijke ongelijkheid schaadt het welzijn van iedereen en daarom is het nodig dat we plekken creëren waar we elkaar ontmoeten, waar ruimte is voor samenhang en gemeenschappelijke ervaring, waar we met elkaar in gesprek kunnen gaan en discussiëren over waar we heen willen en hoe we dat met elkaar doen. Dit niet al te zwaar opblazen en daarom ook graag op kleine dingen letten en die betekenis geven, soms alleen durven staan, voldoende rust hebben om ook te mijmeren, twijfelen, dromen en herinneren. Dat ook om onze kijk op de wereld niet te reduceren maar juist te kunnen verbreden.

Zo zijn het, althans dat hoop ik, uiteindelijk brieven geworden over waardigheid, voor de ander, de gemeenschap waarin we leven en de relatie met familieleden, vrienden en vriendinnen en die we nodig hebben bij het opbouwen van een meer menselijke samenleving.

Beste lezer, voor mij was dit de afgelopen jaren een manier om met die wereld en mezelf om te gaan, nog steeds bewust van het feit dat we op onszelf zijn aangewezen, onszelf moeten definiëren en dat het goed is om daarbij een aantal waarden voor ogen te houden.

Grote groet, -Harrie Jonkman